

Az atyák bűnét a fiakon...

Elvált szülők pubertáskorú gyermekeinek lelkigondozása keresztény iskolában

Nem sokkal azután, hogy frissdiplomás-ként mint iskolalelkész kezdtem el dolgozni, hittanórán megkérdezett az egyik tanítványom: „Tanár úr, mit jelent az evangélikus úrvacsorai liturgiában ez a kifejezés: Megbűntetem az atyák bűnét a fiakon?” Bevallom, nem tudtam ott, abban a pillanatban válaszolni. És nem is tudtam belemerülni a teológiai kérdés mélységeibe, mert az óra után közvetlenül két gyermekkel kellett segítőtbeszélgetést folytatnom. Mindkét esetben hasonló problémával álltam szemben: a szüleik éppen válófélben voltak. A beszélgetések után egészen megkeseredve jöttem ki a lelkigondozói szobából, amikor újra eszembe jutottak a tizenhét éves lány szavai: „az atyák bűnét a fiakon”. Talán nem is olyan nehéz válaszolni a kérdésre. A válasz talán éppen a szemünk előtt van. Túlságosan is közel, túlságosan is sokszor.

Érdeklődésem kiváltó oka, amely miatt már több éve a családok élethelyzetével és problémáival foglalkozom, ezen az emlékélményemen kívül az a tapasztalat, hogy nagyon sok hozzám irányított gyermek tanulási, magatartási vagy egyéb problémái hátterében a szülőkkel lezajlott vagy éppen zajló konfliktus áll. Ezek között legtöbb esetben a szülők egymás közötti konfliktusa is megjelenik, amely leggyakrabban a válásban tetőzik.

E tanulmány célja, hogy segítséget nyújtsak azoknak, akik akár iskolalelkészként, akár hitoktatóként, akár pedagógusként vagy bármilyen segítőszakna képviselőjeként veszik a bátorságot az iskolában, hogy ilyen nehéz és talán kilátástalan élethelyzetben lévő gyermekeknek segítséget próbáljanak nyújtani.

A VÁLÁS JELEI A GYERMEKNÉL

1. A válás mint krízistényező

Míg explicit módon még kultúránk magától értetődő része a heteroszexuális alapon szerveződő család modellje, amelyben a legtöbb gyermek megfogam, megszületik és növekszik, addig implicit módon ez folyamatosan veszít az értékéből.¹ Ez pedig alapvető módon a gyermekeket terheli meg, áltatva őket a „hagyományos” család biztonságos légkörének illúziójával és hitével, amelyet sokszor hirtelen kitörő hurrikánként zúz össze a szülők válása, és megjelenik a szinte a semmiből előtörő tárgyvesztés, valamint az ebből fakadó krízis. Hogy ez pontosan mikor következik be a pszichodinamikai eseménysorban, igazából attól függ, hogy mit érzel a gyermek szülei házassági válságából. Egy komolyan megromlott házasságban,² ahol az erőszakosság, a bántalmazás mindennapos, lehet, hogy előbb tudatosul benne a szülők házassági krízisének valósága, mint a szülőkben. Sőt, ezekben az esetekben éppen a válás mozdítja el a krízisből a családot (családon belüli erőszak, alkoholizmus stb. esetén).³ Azonban majdnem minden esetben elmondható, hogy a gyermekekben él egy illúzió, hogy a folyamat még visszafordítható, a szülők kibékülhetnek. Az igazi krízis legtöbbször akkor következik be, amikor a válás meghaladja a pusztá félelem és fantázia szintjét, világossá és kimondott tényné válik a gyermekek számára is.⁴ Ehhez a legtöbb szülő megfelelő helyet és alkalmat keres, ahol közölheti a döntést gyermekeivel. Innentől a

1 Figdor, H.: *A reménység peremén – Elvált szülők gyermekei*. Budapest, 1996, Fekete Sas Kiadó, 12. ■ 2 Barnes, G. G.: *Család, terápia, gondozás*. In *Családterápiás olvasókönyv sorozat II*. Budapest, 1991, Animula Kiadó, 87. ■ 3 Satir, V.: *A család együttélésének művészete*. Budapest, 1999, Coincidencia, 154. ■ 4 Figdor, H.: *A reménység peremén*, i. m. 24.

krízis időtartama és intenzitása változó. Függ a gyermek lelki érettségétől, a kommunikáció módjától, a szüleikhez fűződő viszonytól, érzelmi függésétől. A megjelenő érzelmek intenzitását és a krízis mértékét tekintve meghatározó lehet a házasság válást megelőző minősége, a gyermek kora és reakciója, a válás közlésének módja és ideje, a feldolgozás, a válást nehezítő körülmények és az egzisztenciális változások.

Gyakori tapasztalatom, hogy milyen nehéz szembesülni az ilyenkor szinte a semmiből kibukkanó krízissel, tehetetlenséggel, fájdalommal, dühvel, melynek háttéréről a pedagógus vagy szakember persze semmit sem tud. Hogy a szülők konfliktusának mennyire súlyos következményei lehetnek egy fiatal életére nézve, arra leginkább a megjelenő érzelmi reakciók alapján lehet következtetni. Ezek felismerése és jogosságuk elismerése létfontosságú a krízis kezelésének szempontjából, ennek ellenére ez sokszor egyáltalán nem vagy nem megfelelő módon történik meg. Gyakran saját érzelmi válságától korlátozva a szülő sem veszi észre, mi zajlik gyermekében. Néha úgy látja, az egészen jól vészelte át a szakítást, és közben nem tűnik fel számára, hogy a csend „gyanús”, és sok esetben már neurotikus vagy súlyosabb esetben pszichotikus regresszió áll mögötte.⁵ Sokszor maga a gyermekklens sem vesz tudomást veszteségéről és kríziséről az erős és váratlan sokk miatt, amely a válásra és hatásaira jellemző. Nagyon fontos tehát, hogy a pedagógus vagy az iskolai lelkipogondozó (iskolapszichológus, iskolalelkész, mentálhigiénés szakember) figyeljen a gyermek megjelenő érzelmeire, valamint az is, hogy ezekre rátapintva és ezeket kezelve a kliens kanalizálhassa a krízisben felgyülemlett fájdalmat. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül a legjellemzőbb érzelmi jegyekről lesz szó, amelyek alapján tájékozódhatunk a krízis lefolyásáról.

2. Hiányérzet

A család sokkal több az anya-apa-gyermek hármasságnál. A rendszerszemléletű pszichológia

triangulációnak hívja azt a pszichés szerkezetet, amelyben az egyik szülőhöz fűződő tárgykapcsolat alakulása és változása a másikhoz fűződő tárgykapcsolatot is mindig befolyásolja.⁶ Bizonyos folyamatokban elengedhetetlen ez a családi háromszög és a hozzá tartozó dinamizmus az egészséges személyiségfejlődéshez, legjellemzőbben az újraközeledési, az ödipális és a pubertás fázisban. Ilyenkor a gyermeknek mindkét szülőre szüksége van a továbblépéshez és továbbépüléshez, és egyáltalán nem elegendő pusztán a fizikai jelenlétük. A rendszerelmélet és azon belül is az interakcionális szemlélet szerint a család tagjai folyamatosan hatnak egymásra, és e dinamikában mind a szülők,⁷ mind a gyermekek változnak, fejlődnek. A házasság végével a gyermekkel maradt szülő azonban nem képes minden pszichológiai „feladat” betöltésére, bármennyire igyekezne is e téren. Sokan úgy tesznek, mintha a „rég” családtag nem létezne, és vannak, akik megmaradnak a pusztán formális kapcsolatnál, nagy károkat okozva ezzel. Ha elfogadjuk *Virginia Satir* családterapeuta véleményét, miszerint „az emberek között zajló folyamat határozza meg a családot”,⁸ láthatjuk, hogy sem a volt házastárral folytatott formális kapcsolat, sem az elhanyagolt kapcsolat nem elégséges az egészséges és megfelelő trianguláció megőrzéséhez. Ennek az egymást segítő, dinamikus együttlétnek a hiánya nem feltétlenül jelenik meg tudatos hiányérzetben, sokkal inkább a krízis eluralkodásában vagy egy szinten való megrekedésében lehet szerepe.

3. Gyász és büntudat

A válás pszichodinamikája egyes stádiumokban leginkább a gyászhoz hasonlítható folyamat, hiszen itt is súlyos és személyes veszteségélmény (tárgyvesztés) következik be. Sőt, bizonyos tekintetben még annál is nehezebb, hiszen valaki olyat kell elgyászolni, aki él. Amíg nem sikerül feldolgozni a veszteséget és kialakítani az újfajta családi szerepeket és működést, addig a gyász és az ebből fakadó emocionális jelenségek a krí-

5 Uo. 17. ■ 6 Rotmann, M.: Über die Bedeutung des Vaters in der „Wiederannahmsphase”. *Psyche* 12, 1105–1147.
 ■ 7 Horváth-Szabó K.: *A házasság és a család belső világa*. Budapest, 2007, Párbeszéd (Dialogus) Alapítvány, 92. ■ 8 Satir, V.: *A család együttélésének művészete*, i. m. 158.

zis meghatározó tényezői lesznek. Utóbbiak közül az egyik legjellemzőbb a büntudat. A kutatások szerint válás után a gyermekek legalább 40 százalékában jelen van valamilyen büntudat.⁹ A gyermek könnyen válhat egy rossz házasság pecsétjévé, vagy sok esetben a válás okává (nem kívánt gyermek, sérült gyermek, sokadik gyermek stb.). Ha ezek a tartalmak kimondva vagy kimondatlanul ott vannak a gyermek mindennapjaiban, az komoly önértékelési és önismereti problémákhoz vezethet, megerősítve többek között a kamaszkorban amúgy is jelen lévő mechanizmusokat (például a negatív előjelű mindenhatósági fantáziákat: „miattam minden tönkremegy”, „ahová lépek, ott nem terem fű”, „sem mire nem vagyok jó”, „csak bajt okozok”). „E fejlődési szakaszban a fiatal viszszavonja érzelmeit a szüleiről, magatartása a családdal szemben gyakran elutasító, kritikus... valójában ez védekezés a saját érzése ellen, amelyek visszahúznák a családba, és mindez, amíg érzése új tárgyhoz nem kötődnek, a szomorúság, üresség (gyász) érzését keltik” – olvasható a pubertáskorról *Frenkl Sylvia* és *Rajnik Mária* közös könyvében.¹⁰ Láthatjuk, hogy az adolescenciában természetesen jelen lévő lelki dinamizmusok nagyon hasonlóak a szülei elválását elszenvedő gyermekekben lévő folyamatokhoz, érzésekhez. E jelenségek tehát könnyen erősíthetik egymást. Sok szülőben felmerül a kérdés, amikor gyermeke kamaszkorba lép: Mit tehetek érte? A szakemberek ilyenkor általában azt tanácsolják, támogassák gyermeküket természetes szeretetükkel, mert ennél többet nemigen tehetnek. A válással végződő házasságok esetében azonban a szülők, ahelyett, hogy természetes szeretetükkel támogatnák a gyermek önállósági törekvéseit, amelyek amúgy is erős büntudattal járnak,¹¹ még a reális visszajelzésektől, megerősítéstől és támogatástól is megfosztják őt, felerősítve a válás kapcsán, illetve a kamaszkori sajátosságként is meglévő önvádat.

4. Düh és acting out – a „rossz” pubertás

A válás során talán a düh az egyik legjellemzőbb magatartásforma, amely a kamasz gyermekeket jellemzi. Ezen érzelem mögött mindig tehetetlenség, a felhalmozódott problémák feletti kétségbeesett uralkodni vágyás áll. Tipikus jelensége ez tehát annak a gyermeknek, aki szeretné, ha minden úgy menne, ahogyan eddig volt, ahogyan „régen” volt, amikor neki még jó volt, és akit most az események sodrása dobál, vet ide-oda. Sok pedagógus kollégám panaszkodik, hogy a gyermek – akiről én tudom, hogy válási folyamatban van – agresszív, bántja társait, verbális fájdalmat okoz nekik vagy akár a tanámnak is. Elkeseredett segítségkérések, figyelemfelhívások ezek. Ha a pedagógus megtanulja ezeket jól kezelni, sokat segíthet mind saját, mind a diák helyzetén. A pedagógus empátiája, meghallgatni tudása, türelme elengedhetetlen e téren. A halmozódó feszültségeket a pubertáskorban a gyermek amúgy is különböző cselekvésekben, aktív módon kanalizálja, ez az úgynevezett *acting out*. Ezek a cselekvések legtöbbször aszociálisak,¹² és ezt a szülők és a pedagógusok is sok esetben hátrakeresésnek vagy rosszindulatnak nevezik. Az *acting out* olyan természetlen gyakorlati elhárító mechanizmus,¹³ amelyben ugyan megvan a hiányos vagy nem működő megküzdési stratégiákból fakadó szorongások legyőzésére való energia, de a megfelelő út még hiányzik. Ilyenkor a nem tudatos szándék vagy konfliktus cselekvésben fejeződik ki. Itt kerülnek elő azok a jelenségek, amelyekről a szülők és tanárok egyaránt félnak, amelyek megkerülik a társadalmi konvenciókat, és sokszor érthetetlennek vagy egyenesen ellenségesnek tűnnek. Mindez egyfajta tehetetlenséget takar, amelyen nehéz úrrá lenni. Hasonló érzések kerítik hatalmukba a válással szembenéző fiatalokat is. Ilyenkor olyan történet részesei, amelyben ki vannak szolgáltatva szüleiknek, és amelyben még inkább tehetetlenek, erősítve ezzel az *acting out* jelenségét.

9 Figdor, H.: *A reménység peremén*, i. m. 29. ■ 10 Frenkl S. – Rajnik M.: *Életesemények a fejlődéslelektan tükrében*. Budapest, 2002, Párbeszéd (Dialogus) Alapítvány – Semmelweis Egyetem, 91. ■ 11 Barnes, G. G.: *Család, terápia, gondozás*, i. m. 94. ■ 12 Schweitzer, F.: *Vállás és életút*. Budapest, 1999, Kálvin Kiadó, 77. ■ 13 Pável M.: *Történelmi és szemléleti tudnivalók*. In Pável M. (szerk.): *Életesemények lelki zavarai I*. Budapest, 2004, Párbeszéd (Dialogus) Alapítvány – Semmelweis Egyetem, 17.

5. Pszichoszexuális szempontok

A szexuális érettségbe való belépés és az ezzel járó fiziológiai változások nagyon meghatározók a 14–18 évesek körében. Már maga a pubertás- vagy serdülőkor pszichológiai meghatározásában is nagy szerepet játszik a biológiai érés. A saját test felfedezésének újdonsága, a szexuális vágyak olyan elemi erővel törnek elő, amelyet nehéz ellenőrizni alatt és nyugodt mederben tartani. Ennek az időszaknak a vége felé alakul ki a nemi identitás mint a személyiség egyik legmeghatározóbb oldala.¹⁴ Érett viselkedés alakul ki, amelynek segítségével az ember képes magának párt találni, s vele egészséges házas- és családi életet élni. Mindez azonban hosszas és érzékeny feladat. Manapság az az elvárás fogalmazódik meg a szülőkkel, de a nevelőkkel, tanárokkal szemben is, hogy adjanak a témában tárgyyszerű információkat, ugyanakkor a fiatalokkal együtt maguk is induljanak el a tájékozódást szolgáló keresés útján.¹⁵ Ahhoz, hogy ebben a fejlődésben ne legyen fennakadás, szükség van kötődési mintákra, bizalomra, normaadó kontrollra, információk átadására. A szülők általában nehezen kommunikálnak gyermekeikkel erről a témáról, de a válás esetében különösen nehéz helyzet, „kommunikációs zárlat” állhat elő. A fent említett feltételek közül óhatatlanul sérülhet valamelyik, és a szexualitás – a pszichoszexuális fejlődés és a személyiség éréseinek legfontosabb lépcsője helyett – csupán az adott, „sérült” helyzet indulatainak levezető csatornájává válhat (tiltakozás a szülők ellen; lázadás a világ ellen; bizonyítási vágy: „vagyok én is valaki”; a szülőktől meg nem kapott gyengédség lehetősége). „Minél rosszabb a családi klíma, annál erőteljesebb a subkultúra alapján való tájékozódás, ami erotikus attraktivitást, a másik nemmel kapcsolatos tapasztalatokat és kriminális veszélyeztettségű menő akciókat eredményez.”¹⁶ Kamarás Ferenc elvált szülők időközben már felnőtt gyermekei között végzett kutatásában kimutatja, hogy számtalan kötődési, kapcsolati,

szexuális és egyéb probléma sokkal súlyosabban jelentkezik azok körében, akik átélték szüleik válását. Az eredmények azt mutatták, hogy „az elvált szülők gyermekei fiatalabb életkorban és rövidebb ismeretség után kötöttek házasságot. Az átlagot messze meghaladó arányban éltek együtt a házasságkötés előtt, a nők között az átlagosnál nagyobb volt a házasságkötéskor már gyermeket váró, illetve gyermekkel rendelkező menyasszony. Jellemző a korábban kezdett és nagyobb arányú házasság előtti szexuális kapcsolat, és ezzel összefüggésben az abortuszok aránya is magasabb. Az elvált szülők gyermekei korábban hagyják el a szülői házat, főként abból adódóan, hogy fiatalabb életkorban létesítik első párkapcsolatukat. A házasság intézményével szemben általában bizalmatlanok, magasabb közöttük az élettársi kapcsolatban élők, valamint a valaha elváltak aránya is.”¹⁷

6. Ellentétes normák, az érzelmek ellentétbe fordítása

A korai adolescencia korszakára jellemző, hogy a szüleiről leszakadni vágyó fiatal kötődéseit más tárgykapcsolataira ruhazza át: az egyszerű hétköznapi tárgyaktól (például ruházat), idolként istenítt példaképeken, első nagy szerelmeken keresztül a kortárscsoportokig. A szülőkről való leválás azonban más, mint az elválás. A pubertáskor végére a gyermek érett arra, hogy természetes tárgykapcsolatait újraértékelje, szüleihez megint bizalmas és közeli kapcsolat fűzze. A válás azonban nagyban megnöveli a külső tárgykapcsolatok jelentőségét. Sok fiatalnál láttam azt, hogy inkább az „elkallódás” szélén mozogtak, csak hogy ne kelljen végignézniük szülei veszekedéseit, konfliktusait, válását. Elsősorban újonnan alakuló közösségeket kerestek, melyeknek közös jellemzőjük egy új értékrend közös megállapítása, szemben a szülőkkel. Ezt a magatartást látva a rémült szülő gyakran kapja meg: „Te beszélsz? Tessék, nézd hova vezetett az, amit te képviselsz! Hiszen kudarcot

14 Schweitzer, F.: *Vallás és életút*, i. m. 71. ■ 15 Satir, V.: *A család együttélésének művészete*, i. m. 155. ■ 16 Hoenen, R.: A szexualitás. In Adam, G. – Sweitzer, F. (szerk.): *Etikai nevelés az iskolában*. Budapest, 2005, Károli Gáspár Református Egyetem, 224. ■ 17 Kamarás E.: *The Long Term Impact of Divorces On Adult Children*. Paper prepared for the General Population Conference, Beijing, China, 1997.

vallottál! Majd én/mi!” Tehát a válás ebben a korban könnyen vezethet a gyermekek és szülei elválásához is.¹⁸ Az újonnan megtalált közöség általában idealizált élethelyzeteket imitál, és sokszor ebből fakadóan nem működik sokáig (csak valóságtartalmának lelepleződéséig).

Abban az esetben, ha az új tárgykapcsolat nem vagy nem jól működik, és a fiatal családik benne (leginkább szerelem vagy baráti csoport esetén), más úttját választja az önállósodásnak. Mivel kapcsolatra mindenképp szüksége van,¹⁹ és ehhez csak a szülők állnak rendelkezésre, a kellő távolságot és önállósodást sokszor az érzelmek ellentétbe fordulása kíséri. Ezek általános mozzanatai a gyűlölet és a lázadás. Ezekben a látszólagosan szörnyű érzelmekben látni kell azt a helyzetet, hogy itt már nem áll rendelkezésre más tárgykapcsolati tényező a gyermek számára, mint a szülők, akikkel akár kizárólagos kötődési felület alakulhat ki. Ez azonban sok esetben még jobban terheli az amúgy is konfliktusokban gazdag kapcsolatot. A kötődés felülete a szülőkkel való kapcsolatkeresés lesz, azonban terméketlen és destruktív módon. A kapcsolatfelvétel módja a provokáció, a leválás eszköze az ellenkezés és a lázadás lesz, mindezek együttes hatásai pedig konfliktusokban, veszekedésekben jelennek meg, amelyeknek jellegzetes gócpontjuk és visszatérő témájuk lehet az éppen aktuális válás. A folyamat tehát gyűlöletbe és természetesen az ebből fakadó büntudatba torkollik, melyet a gyermek szüleine („Te vagy a hibás mindenben!”) vagy önmagára vonatkoztat („Én vagyok a hibás mindenben!”). Ez utóbbi akár depresszióba, sőt öngyilkossági fantáziákba, öngyilkosságba torkollhat.²⁰ A válás az egymás vagy önmaga ellen irányuló vádaskodást minden esetben erősíti. A tárgykapcsolat elvesztése, illetve meg nem találása mellett a gyermek az utolsó mentevárát veszti el a szülőben, s ez súlyos, traumatikus veszteségélményhez, az elmagányosodás tökéletesen kétségbejuttató tapasztalatához vezet.

7. Szorongás és neurotikus tünetek

A változás, amelynek a válás csupán első állomása, számos szorongást indíthat el a gyermekben. Ezek egy része egyszerűen egzisztenciális szorongás („Hová megyek lakni?”; „Mikor láthatom apát?”; „A testvéreimmel maradok-e?”...), másik részük súlyos lelki szorongás (a hirtelen agressziótól, amit „magam sem értek”, a szomorúságtól, a büntudattól, a fantáziáktól). Ez utóbbi szorongások könnyen vezetnek neurotikus tünetekhez,²¹ amelyek az „egyszerűbb” neurotikus jellegű regressziótól az egészen súlyos betegségekig terjedhetnek. Ezen a téren az első segítői szempont a kompetenciahatárok helyes felismerése. A neurotikus regresszió, amelynek kezelése nem tartozhat sem egy lelkész, sem egy mentálhigiénés szakember, sem egy hitoktató vagy pedagógus kompetenciájába, szakember bevonását indokolja. Érdemes *lehetséges tünetekről* beszélni, hiszen ezek észrevétele juttathat el arra a felismerésre, hogy ezekben az esetekben mindenképpen szakember segítségére van szükség. A neurotikus regressziók szintje sok változótól, többek között az életkortól, a kiváltó ok minőségétől és intenzitásától függ. A legjellemzőbb és legveszélyesebb neurotikus regressziós jelek a 14–18 éveseknél az evészavar, illetve az öngyilkossági fantáziák.²² Ezek felismerésén és az időben való cselekvésen akár emberéletek múlhatnak.

A SEGÍTÉS KERETEI

1. A probléma felismerése és kezelésének lehetőségei egy keresztény gimnáziumban

A szakember számára az iskolai lelkipozozás legnagyobb része nem konkrét esemény, amely időben és térben elhelyezhető, elválasztható, hanem *életforma*. Ebben az életformában találkozik és szembesül emberi élethelyzetekkel, kapcsolatokkal, eseményekkel. *Randolf Herrmann* és

■ 18 Andersen, T.: Párbeszéd a párbeszédéről. In *Családterápiás olvasókönyv sorozat IV*. Budapest, 1991, Animula Kiadó, 83.
■ 19 Frenkl S. – Rajnik M.: *Életesemények a fejlődéslelektan tükrében*, i. m. 101. ■ 20 Satir, V.: *A család együttélésének művészete*, i. m. 288. ■ 21 Figdor, H.: *A reményesség peremén*, i. m. 37. ■ 22 Pável M. – Vikár Gy.: *Neurózisok, affektív zavarok, evészavarok*. In *Életesemények lelki zavarai I*. Budapest, 2004, Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány – Semmelweis Egyetem, 176–209.

Walter Merdes írja (speciálisan az iskolalelkész szemszögéből) a diákokkal folytatott találkozásokról és azok osztályzásáról: „A lelkigondozói tanácsadás kiindulópontjai a következők lehetnek: iskolai problémák: teljesítménycsökkenés, motivációs zavarok; osztályon belüli zaklatás; kapcsolati problémák a családban/baráttal, barátinnóval.”²³

Látható, hogy a családi problémák – köztük a válás és hozadékai is – az egyik leggyakrabban megjelenő téma a lelkigondozásban. De hogyan kerül mindez az iskolalelkész elé? A választ követő átmeneti élethelyzetben a szakemberek szerint igen nagy valószínűséggel számíthatunk koncentrációs nehézségekre és általános teljesítményromlásra. Az iskola a helyszín, és a pedagógus vagy a szakember általában az a személy, aki elsőként észlelheti, hogy a gyermek családjában komolyabb konfliktusok támadtak. Tekintsük át, milyen lehetőségek nyílnak számunkra a lelkigondozás területén.

Gottfried Adam bécsi evangélikus teológus-professzor szerint az iskolai lelkigondozásnak implicit és explicit dimenziója van. A lelkigondozás implicit dimenziója az a bizonyos nyitottsággal együtt járó jelen-lét, minden esetlegességével és „ad hoc”-szerűségével együtt. Explicit azonban szükséges bizonyos határok, illetve keretek tisztázása a professzionális munkavégzés érdekében. Adam szerint az explicit lelkigondozásnak három alapvető területe van:

Személyes beszélgetések: Az intézményes keretek (fogadóóra, lelkigondozói szoba, „szződés-kötés” időhatárokkal, diszkréció) között zajló lelkigondozói beszélgetés, melynek alapja a kliens problémája, amelyet lehetőleg a keresztény hitből kiindulva közösen gondolnak át.

Csoportok kísérése – liturgikus és spirituális formák: A különleges kihívást jelentő helyzetekben van erre lehetőség, amikor elsősorban olyan krízissel foglalkozik az iskolai lelkigondozó, amely sok embert érint. Helyszíne a csoportfoglalkozás, áhítat, az istentisztelet és liturgiai alkalmak.

Közvetítés és összekötés: Egyik fő feladata a diákok egészsége érdekében mozgósítható fórumok (iskolai ifjúságvédelmi felelősök, tanári kar, az osztályban tanító pedagógusok közössége), szervezetek (gyülekezet, ifjúsági munka, pszichológiai tanácsadás, családsegítés), személyek (szülők, osztályfőnök, szaktanár, igazgató, pszichiáter) összegyűjtése, kommunikációjának szervezése, adott esetben bevonása.²⁴

Az explicit lelkigondozás negyedik formája lehet az iskolalelkész számára a hittanórán folyó lelkigondozói munka, amely speciálisan Magyarországon megjelenő lehetőség.²⁵

Az iskolalelkész választhat a fent említett négy forma közül. Mindegyik más lehetőségeket és perspektívát biztosít. Az alábbiakban ezekről lesz szó részletesebben.

2. Személyes beszélgetés

a) Első lépés a beszélgetéshez: „bemosakodás”, a lelkigondozó mentálhigiéniéje

Amikor egy olyan életeseményt vizsgálunk, amely gyakran kerül elénk, fontos, hogy tisztában legyünk azzal, vajon mi magunk mit gondolunk minderről, vagyis a mi esetünkben fontos, hogy tisztázzuk, mi a véleményünk, érzésünk a válasszal kapcsolatban. Nem zárható ki, hogy valamennyire maga a lelkigondozó is érintett a témában, és ilyenkor könnyen bevonódhat kliensének problémájába, vagyis ahelyett, hogy segítene neki túljutni a krízisen, maga is „beleragadhat”. Amennyiben speciálisan lelkipásztori, pasztorálpszichológiai beszélgetésre kerül sor, jó, ha a szakember az életkérdés teológiai megközelítésének lehetőségeivel személyes meggyőződést alakít ki,²⁶ amelyet hitelesen képviselhet. A házasságra felekezetenként más és más definíció érvényes, de minden esetben vannak spirituális vetületei, melyek középpontjában az Istennel, illetve Isten előtt kötött szövetség áll. A keresztény házasság Isten és ember

23 www.rpz/heilsbronn.de/Arbeitsfelder/Schuleseelsorge/Beispiele aus der Praxis: Heilsbronner Midell der Schuleseelsorge. Idézi Adam, G. *Lelkipásztor*, 2009/7., 252. ■ 24 Uo. ■ 25 A szakirodalom e téren teljesen megosztott. Stefan Schmitz német valláspedagógus szerint a hittanóra csupán a kognitív ismeretek elsajátításának helye lehet, és nem engedhet teret a lelkigondozásnak. Robert Schelander bécsi teológiai egyetemi tanár és valláspedagógus megkérdőjelezi ezt az álláspontot. A vita részleteit lásd a *Lelkipásztor* 2009-es évfolyamában. ■ 26 Szabó L.: *Alapozó ismeretek a gyakorlati teológiában*. Budapest, 2004, Luther Kiadó, 59.

közös ügye, és egyben az igazi keresztény szeretet legnagyobb próbája, Jézus Krisztus rendelkezése.²⁷ A házasság vége tehát egyszersmind spirituális veszteség. A házasság felbontásakor (az indulatáttételek és vádaskodások szövedékében elveszve) sokszor feltételezünk rossz szándékot valamelyik házastól, pedig általában sokkal inkább a mindkét fél részéről érzett kudarcélmény jelenik meg az érzések palettáján. Keresztény házasság esetén ezenfelül megjelenhet annak érzése is, hogy a váló felek hitüket és talán Istent is gyengének érezték házasságukban, ami a spirituális „kisemmizettség” érzéséhez vezet. Minden esetben nagyon figyelmesen kell átgondolnunk – saját felekezeti nézőpontunk alapján –, mi az az erőter, mi az a spirituális „töltet”, amely a házasság felbomlásának ténye mellett egy olyan Isten képét vetíti elénk és a kliens elé, aki „a megrepedt nádszálát nem töri el, a füstölő mécsest nem oltja el” (Ézs 42,2), aki a kegyelem és az újrakezdés Istene.

b) A klienssel kapcsolatos nyitottság

A *segítőkapcsolat* kifejezés értelemszerűen olyan aszimmetrikus kapcsolatot jelöl, amelyben van valaki, aki segítséget kér, és van, aki ezt a segítséget megadja neki. Vagyis a lelkigondozó rendelkezik egy alapvető felhatalmazással, hogy segítsen. Ez a helyzet önmagában azonban még kevés az eredményhez. Nyitottság is szükséges, hogy meghallgatni, megérteni, megérezni tudjuk a kliens, aki ezt a hozzáállást érzékeli, és kialakul benne a bizalom érzése. Ez teszi lehetővé, hogy ő is nyitottá váljon a lelkigondozó és önmaga felé is. Egymás megértése és értelmezése fogja irányítani a szavakat és tetteket ebben a viszonyban.²⁸ A pubertáskorra jellemző függetlenségre törekvés, kortárs csoportokhoz kötődés, bizalmatlanság a felnőttvilággal szemben mind nehezítő tényezők a bizalmi viszony eléréséhez, pedig ez elengedhetetlen a kliens továbblépése érdekében. Különösen elvált szülők kamasz gyermekei esetében szükség van a következőkre:

Nyitottság a dühre és az agresszióra. A leggyakrabban olyan diákok kerülnek az iskolalelkész vagy az iskolai poimenikával foglalkozó más szakember elé, akik általában agresszív viselkedésük vagy éppen teljes passzivitásba vonulásuk miatt tűnnek fel a pedagógusoknak. A lázadás és a düh jelenlétét a válási krízisben természetesként kell elfogadnunk, és biztosítanunk kell a kliens, hogy érzelmei jogosak. Ugyanakkor nem szabad szem elől téveszteni, hogy ez a viselkedés a keresztény iskolában problémás lehet. A nondirektív munka segíthet az érzelmek szavakba öntésében, és lehetőséget biztosít a háttérben rejtőzködő problémák kimondására, megbeszélésére. A megrekedt agresszió gyakran új konfliktusokat kelt, és ezek mintegy összeragadva továbbgörgetik a fájdalmakat. Fontos tehát a kanalizálás, akár olyan, vallásos szemszögből talán egészen idegennek tűnő pszichológiai környezet kialakításával, amely képes alkalmazkodni az indulatokhoz, a szókészlethez, a bizarr viselkedéshez. Nem egyszerű feladat ez, különösen keresztény közegben, de túl kell lépni az idegenség érzésén.²⁹ Meg kell találni azokat a direktív, operatív eszközöket (például szerződés-kötés, megállapodás), amelyekkel az iskolai, tanórai keretek között a gyermek viselkedését elfogadhatóvá tesszük, ugyanakkor közben nondirektív eszközöket használunk a belső változások érdekében.

Nyitottság a szomorúságra, a magányra, a gyászra. Tapasztalatom a kamaszokkal kapcsolatban, hogy fájdalmaikról, sebeikről nehezen beszélnek. Ennek oka talán az is lehet, hogy az identitásdiffúzió időszaka egyben az önkitaljezés egyik időszaka is. Nem olyan meglepő, hogy a kor legtipikusabb háritási mechanizmusa a reakcióképződés.³⁰ Ha bizonyos okok miatt az egészséges önmegvalósítás megáll, más csatornán folytatja útját. Elfedni a rossz érzéseket: ez a pubertás egyik legfőbb motívuma. A ki nem mondott fájdalom, a fel nem dolgozott gyász, a fenyegető magány olyan érzések, ame-

27 Gyökössi E.: *A boldog házasság*. Budapest, 2000, Szent Gellért Egyházi Kiadó, 27. ■ 28 Andersen, T.: A visszajelző csoport – Párbeszéd a párbeszédéről. In *Családtérapiás olvasókönyv II.*, Budapest, 1994, Animula Kiadó, 34. ■ 29 Haag, K. F.: Az idegen / a másik ember figyelembevétel. In Adam, G. – Sweitzer, F. (szerk.): *Etikai nevelés az iskolában*, i. m. 162. ■ 30 Frenkl S. – Rajnik M.: *Életesemények a fejlődéslelektan tükrében*, i. m. 69.

lyek lehet, hogy csak a lelkigondozó számára egyértelműek, elfogadhatók. Felismertetésük, felszínre hozásuk azonban nem elég, sőt, ön-magában káros lehet.

c) Erőforrások a személyes beszélgetésben

A nondirektivitás eszköztárában az érzelmek visszatükrözése mellett a másik legfontosabb eszköz a nondirektív megerősítés.³¹ Ezek az erőforrások azok, amelyekre támaszkodhatunk, amelyeket ki kell aknáznunk, hogy elősegítsük a gyermek lelki gyógyulását.

A klienst meg kell erősítenünk a következőkben:

- hogy érzései jogosak;
- hogy szülei a válás ellenére szeretik;
- hogy nem okolható szülei válásáért;
- hogy van számára segítség, és van, aki megérti;
- hogy rendelkezik azzal a képességgel, amellyel a fennálló problémát meg tudja oldani.

3. Csoportok kísérése

A legtöbb körütekintést talán ez a forma követeli meg. Egy tanár vagy lelkész naponta akár több csoportos foglalkozást is tart, tanórákat, bibliaórákat, ifjúsági közösségi alkalmakat, imaalkalmat, színjátszó csoportot vagy fotószakkört vezet. Elmondhatjuk, hogy ebben majdnem mindenki, aki iskolában dolgozik, egy idő után óriási gyakorlatot szerezhethet. De vajon hogyan szólalhat meg egy tanár vagy lelkész egy olyan helyzetben, amikor a csoport célja krízisintervenció, már-már terápia, anélkül, hogy ez a kompetenciahatárok megsértésével járna (a kérdés persze abban az esetben merül fel, ha a lelkésznek vagy tanárnak nincs ilyen irányú képzettsége)? Mégsem kizárt, hogy a válás témakörében csoportos alkalomra kerüljön sor, legyen az akár egy keresztény körben tipikusan előforduló közösségi alkalom, mise vagy istentisztelet.

Az utóbbi időben egyre nagyobb teret nyer az a nézet, amely szerint a liturgikus cselekmények és a mentálhigiéne között fontos összefüggések vannak, és amely szerint korunkban egyre jobban felerősödnek a liturgiának a társadalomból fakadó impulzusai. Egyre nagyobb szerepet kapnak – és kell, hogy kapjanak – az emberek egzisztenciális kérdései, problémái. A stressz, a felgyorsult élet, a feszített munkatempó mind olyan tényezők, amelyekkel szemben az egyháznak – és talán különösen is az egyházi iskolának – alternatívát kell felkínálnia. Nem úgy, hogy kiszakítsa az embereket korukból, hanem úgy, hogy enyhítse a problémákat. A múlt század második felében a németországi „liturgiai forradalom” idején felismerték, hogy ezekre a problémákra az istentisztelet gyógyír lehet. *Wilhelm Löhe* írja, hogy az istentisztelet jellegzetességei magukban hordozzák azokat a jegyeket, amelyekre a mai embernek szüksége van.³² Az objektumok nélküli világ, amelyből minden struktúra hiányzik, kisugárzik az életünkre is, felbomlasztja belső struktúránkat, összezavar, szétzilál. Ma ebben a hihetetlen méretű kavalkádban kérnek segítséget az emberek. Kiváló kifejezés a német *Gottesdienst*, melynek jelentése „Isten szolgálata”, vagyis „Isten nekünk való szolgálata”. Isten ennek során olyasmit nyújt nekünk, amit ma hiányolunk: korlátok nélküli elfogadást, húzóerőt, türelmet, közösséget, struktúrát, rendet, *ordót*. Sőt, maga a „lelkigondozói beszélgetés vagy egy több alkalomból álló beszélgetéssorozat akkor tudja leginkább betölteni a feladatát, ha az istentiszteleti liturgiához hasonlóan válaszolni tud az ember nagyon mélyen lévő ősigényére: Isten közelében megállni, megtisztulni és feltöltődni”.³³

Természetesen nem keresztény közegben is lehetséges részesezni a közösség megtartóerejéből. A közoktatás sok olyan formát ismer, amelyet e közösségért és a közösségi lelki erőteréből való részeseződésért hozunk létre az intézményekben (például osztályfőnöki órák, osztályki-

31 Berg, I. K.: Konzultáció sokproblémás családokkal. In *Családterápiás olvasókönyv sorozat* V. Budapest, 1997, Animula Kiadó, 54. ■ 32 „A prédikáció, a hitvallás és a liturgia, valamint az Isten ígéje és a szentségek, a legtöbbre képes dolgok a lelkigondozásban.” In *Handbuch der Liturgik*. Göttingen, 1995, Vandenhoech & Ruprecht, 637. ■ 33 Joób M.: Gyónás és lelkigondozói beszélgetés. In Szabó L. (szerk.): *Ablaknyitás – Keresztény önismeret falakon belül és kívül*. Budapest, 2004, Luther Kiadó, 134.

rándulások). Ma már ezeknek az alkalmaknak a professzionálisan használható oldala is megjelenik, akár a családi életre való nevelés eszközeként is.

A közösségi élet, a részvétel során képesek lehetünk irányulni, törekedni valami felé. A közösség céljaival lehet azonosulni, és ha ezt az azonosulást érzelmi kötődés is megerősíti (figyelembe véve, hogy a pubertásban mennyire meghatározó a kortárs csoport szerepe), ez a kliens számára erősebb támasz lehet, mint akár egy szakember lelkipáncszozó munkája.

Ugyanez a kötődés igaz a keresztyén közegben speciálisan megjelenő liturgikus alkalmakra is. A megnyilatkozó Isten, aki a képére teremtett minket, célokat nyújt elénk: a hozzá való hasonulás célját és a hozzá hasonló célú közösség megélését. Mindez pedig segíthet megtalálni a kliensnek azt az önmagát, aki szerethető, mentes az önvádtól, és akit elfogadnak. Mindennek konkrét formája lehet akár tematikus osztályfőnöki órák vagy osztálykirándulások szervezése, keresztyén környezetben akár egy istentisztelet a családokért a diákok körében, ahol interaktív elemekkel (imádságírás, személyes gyónás, áldáskérés, gyertyagyújtás a szülőkért stb.) elindulhat a személyes feldolgozás, amely további ajtókat fog majd kinyitni.

Feladat tehát a kliens megerősítése abban,

- hogy van egy elfogadó közössége;
- hogy ez a közösség hordozza őt;
- hogy a közösség képes erőt adni neki, ha az övé már elfogyott.

4. Kapcsolatok

Mint fentebb már említettem, az iskolai lelkipáncszozó egyik fő feladata a diákok egészsége érdekében mozgósítható fórumok (iskolai ifjúságvédelmi felelősök, tanári kar, az osztályban tanító pedagógusok közössége), szervezetek (gyülekezet, ifjúsági munka, pszichológiai tanácsadás, családszolgálat), személyek (szülők, osztályfőnök, szaktanár, igazgató, pszichiáter) összegyűjtése, kommunikációjának szervezése, adott esetben

bevonása. Ez azonban nemcsak annyit jelent, hogy a lelkipáncszozó a lehető legtöbb fórumon közbenjár a kliens érdekeinek érvényesítéséért. Az iskolai poimenika az egyén, az iskola, a segítőszervezetek, az egyház és végső soron az egész világ összekötője lehet. Az intézményhez kötődő segített fiatalokat olyan holisztikus kontextusba helyezi, ahol a segítség nem korlátozódik csupán segítőbeszélgetésre, alkalmakra, hanem egy új életszemléletet is segíthet kialakítani. Ennek eszköze a rendkívül széles látókör, amelybe alanyként helyezi bele a kliens. Ez az a bizonyos implicit lelkipáncszozás, amely új struktúrákat építhet fel, és amelynek eszköze lehet az iskolai szervezetfejlesztéstől³⁴ kezdve az iskolai kirándulások megszervezésén keresztül, a karitatív hetek, családi istentiszteletek szervezésén át más világvallások spiritualitásának megismeréséig sok minden más is. Leginkább ebben az implicit poimenikai gyakorlatban adódik felület a szülővel való találkozásra és kommunikációra is. Bár az iskolalelkész nem családterapeuta, hangsúlyosak lehetnek ezek a találkozások, különösen, ha a válás krízise az adott szülő gyermekére nagy hatást fejt ki. Itt is az iskolai lelkipáncszozó érzékenysége és közvetítői képessége játssza a legfontosabb szerepet. Érdekes ilyenkor ösztönözni a szülőt és gyermekét az egymással való kommunikációra,³⁵ amely gyakran megfeszül a felszabaduló indulatoktól való félelem miatt. Érdekes továbbá mindkettejükkel tisztázni, hogy a továbblépés lehetséges, és ehhez minden támogatást megadhat az iskola, bár természetesen csak a diák számára. A szülők további lelkipáncszozása nem az iskola feladata és kompetenciája! Ha úgy tapasztaljuk, hogy a szülő nem kap segítséget, és ezért a gyermeke helyzete is stagnál vagy rosszabbra fordul, ajánljunk figyelmébe más szakembereket. Az iskolának az a célja, hogy a diák mentális egészségének elérésére és megőrzésére törekedjen (hacsak a lelkipáncszozó nem családterapeuta is egyben). A találkozás a szülővel azonban jó lehetőséget biztosíthat az első kézből kapott információk megszerzésére.³⁶

34 Adam, G.: A vallás az iskolai életben II. *Lelkipáncszozó*, 2009/8., 289. ■ 35 Barnes, G. G.: Család, terápia, gondozás, i. m. 63. ■ 36 Selvini-Palazzoli, M. – Boscolo, L. – Cecchin, G. – Prata, G.: Hipotéziskészítés. In *Családterápiás olvasókönyv sorozat I.* Budapest, 1990, Animula Kiadó, 56.

Az interdiszciplináris és holisztikus kontextus nagymértékben segíthet a kliensen. A krízis során szükségszerűen megjelenő beszűkülés³⁷ ellen a perspektívák kiszélesítése, a megoldási lehetőségek tárházának felkínálása, illetve a szakemberek széles köre mind megerősítően hathatnak.

A lelkigondozó feladata tehát megerősíteni a klienst abban,

- hogy nincs egyedül a problémájával;
- hogy szakszerű segítséget kaphat;
- hogy jelenlegi problémájából el lehet mozdulni, van számára kiút.

5. Hittanórák

A hittanórai lelkigondozás jelenleg katechetikai jellegű vita tárgya Németországban és Ausztriában.³⁸ A Magyarországi Evangélikus Egyházban a rendszerváltás óta létezik az iskolai rendszerű hitoktatáshoz kidolgozott tanmenet; a katolikus és református egyházban (mivel ezekben a felekezetekben a kommunizmus, illetve a szocializmus időszaka alatt is működtek egyes egyházi középiskolák) a régebben kidolgozott tanterveket vették át és dolgozták át.³⁹ Mindegyik tematikus elrendezésű tanmenet, amely elsősorban a kognitív tudásra és ismeretszerzésre helyezi a hangsúlyt. Ugyanakkor mindhárom történelmi egyház hitoktatásában jelentős szerepet játszanak az etikai jellegű véleményalkotási tananyagok. Ez az „élet-etika” több mint pusztán megtanulandó tananyag, végigvonul és végigkíséri az egész iskolai munkát (sőt, ki is léphet onnan).⁴⁰ Igazából életünk és hitünk gyakorlati kérdéseit taglalja. Lényege a fiatalok számára átadandó, megismertetendő értékrendszer,⁴¹ amely kiteljesedve később alapja lehet egy egészséges fiatal gondolkodásának, a világ és más emberek szemléletének.

„A keresztény etikában az egyén mindig előtérben volt, függetlenül attól, hogy már a korai

egyház alkotott szabályokat és normákat a közösségi életvitelre vonatkozóan (házasság, államközösség...)” – írja *Kalevi Tamminen*.⁴² Olykor előfordul, hogy előkerülnek a keresztény etikai gondolkodás olyan részterületei, melyek egy-egy tanuló aktuális élethelyzetében hangsúlyosan jelen vannak, lényegesek. A válás is e témák közé tartozik, és mivel korunkban igen gyakori jelenségről van szó, a többi diák is erősen érintett lehet. A pedagógusnak, aki esetenként lelkigondozó is, nagyon oda kell figyelnie e témák feldolgozásakor. Ugyanakkor a közösségi feldolgozással⁴³ (dramatikus feldolgozás, referálás, interjúk) megerősíthetjük és meg kell erősítenünk a klienst abban,

- hogy személyes problémája mindenki számára fontos kérdés, és nem pusztán a tanórán való „langyos” etikai tartalmú „fecsegés”;
- hogy nem fordulhat elő, hogy azt érzi: ezzel a témával sarokba szorítják (a diáktársak általában ismerik egymás családi helyzetét, szüleit, előfordul, hogy a témafelvetés után minden szem az érintettre szegeződik);
- hogy megérezheti a közösség empátiáját és megtartó erejét, ami segíthet a továbblépésben, feldolgozásban.

Az etikai tananyagokon kívül ugyanezekre a feldolgozásokra lehetőség van az Ószövetség, illetve az Újszövetség olyan részeinek ismertetésekor, ahol előkerülhet a család, a házasság témája. Gondoljunk Ábrahám és Sára, vagy akár a házasságtörő asszony és Jézus történetére. Ne feledjük, hogy a bibliai történetek dramaturgiai ereje önmagában hordozza a feldolgozás, a rálátás, a külső nézőpont lehetőségét.⁴⁴ A hallgató kiléphet a szemléből, az olvasó távolságtartásából, saját megtapasztalásait ismerheti fel, és mindezzel egy időben eltávolodhat felkavart indulataitól, krízisétől, fájalmától.

37 Ónody S. – Vikár Gy.: A krízis. In Pável M. (szerk.): *Életesemények lelki zavarai I.*, i. m. 150. ■ 38 Lásd a 25. lábjegyzetet. ■ 39 *Evangélikus Közlöny* – A Magyarországi Evangélikus Egyház hivatalos lapja, 2003/1. augusztus 14-i különszám. ■ 40 Baumgartner, I.: *Pasztorálpszichológia*. Budapest, 2006, Semmelweis Egyetem – Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány – Híd Alapítvány, 182. ■ 41 Veres A.: A nevelés hatása a lelkiismeretre és a személyiség alakulására. In *Óveges Füzetek 3.*, Budapest, 2003, Óveges József Tanáregylet, 14. ■ 42 Tamminen K. – Vesa, L. – Pyysiäinen, M.: *Hogyan tanítsunk hittant? – Vallásdidaktika*. Budapest, 2001, Evangélikus Sajtóosztály, 137. ■ 43 Uo. 142. ■ 44 Baldermann, I.: *A Biblia a tanulás könyve*. Budapest, 2003, Kálvin Kiadó, 279.

ÖSSZEGZÉS

Láthatjuk, milyen széles eszköztár áll a szakemberek rendelkezésére a keresztény iskolában, amikor segíteni szeretnének egy szülei válását elszenvedő diákon. Ha nem is tudjuk biztosítani ezeket az eszközöket, legalább legyünk tisztában azzal, milyen nehéz élethelyzetben vannak azok a fiatalok, akik az iskolai teljesítménykényszer sűrű szövedékében sokszor semmilyen lehetőséget nem kapnak arra, hogy fájdalmaikról beszéljenek. Klienseim nagy részének szülei, bár a gyerekek elmondása szerint konfliktusaik már régóta tartottak, a válással megvárták, amíg a gyermek eléri a serdülőkort. Sok szülő, amikor szembesül a felmerült problémákkal, a pszichológiára és a szakirodalomra hivatkozik. Ők nem akarták kisebb korában terhelni a gyermeket, ezért megvárták, amíg „érett”, „gondolkodó”, „megértő” lesz. Valóban, a pubertás változatos érzelmi reakciói és viharai közt talán fel sem tűnik, hogy szüleinek

válása is jelentős problémát okoz a gyermek számára. Pedig a serdülőkorban igen nehéz élethelyzeteket él meg, s „komoly” és „érett” döntéseinek hosszú-hosszú munka és szenvedés az ára. Mégis, a legtöbb gyermek ahelyett, hogy segítséget kapna, megbélyegződik: „rossz gyerekeknek”, „szándékosan destruktívnak” vagy „mérhetetlenül passzívnak” mondják, esetleg egyszerűen leminősítik: „ilyenek a mai fiatalok”. Olykor magamat is figyelmeztetnem kell: értékítéleteim mögött érző lények, sokszor tragikus és elviselhetetlen élethelyzetben lévő, ártatlan és kiszolgáltatott gyermekek bújnak meg. *Erik H. Erikson* írja: Minden ember a gyerekszobából indul.⁴⁵ De a „gyerekszoba” kínálta „klíma” egész életén át megpecsételheti sorsát, kapcsolatait, egzisztenciáját, a világhoz és önmagához való viszonyát. A családi klímát nem „melegítheti fel” egy külső szakember, de gondoskodhat arról, hogy a hideg ne okozzon betegséget, szeretetével és megértésével „betakargathatja” a gyermeket.

45 Frenkl S. – Rajnik M.: *Életesemények a fejlődéslélektan tükrében*, i. m. 11.